

філософського абстрагування від жесткої дисциплінарності, використовуючи курси «Нейрофілософія», «Логіка і методологія науки», проводячи міжкафедральні філософсько-методологічні семінари і т. п. Во-вторых, слід врахувати можливості і потреби реципієнтів (концептуалістів, структуралістів, субстраталістів), щоб у процесі навчання кожен міг належним чином реалізовувати свій потенціал (здесь, знову ж, важливу роль грає філософська складова, тепер в аспекті диференціації). І не в останню чергу (по значимості) реалізація цього проекту залежить від зацікавленості викладачів і наявності якісних навчально-методичних розробок — факторів, які ми плануємо проаналізувати в іншому місці.

Ключові слова: викладання нейронаук, системні дескриптори, типи студентів, фреймове мислення.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ляшенко Д. Н. Фреймове мислення з системної точки зору: когнітивістський контекст / Д. Н. Ляшенко // Постнекласическе знання і насліддя Й. Пригожина: Проблеми мислення і пізнання: матеріали XII Міжнародних Пригожинських читань (17 вересня 2015 — 25 вересня 2016 — 26 вересня 2016, г. Одеса). Одеса: Друкований дім, 2016. С. 159–164.
2. Столяренко В. Е., Столяренко Л. Д. Антропологія — системна наука про людину: навч. посібник для студентів вузів. 2-е вид., перероб. і доп. Ростов н/Д: Фенікс, 2004. 384 с.
3. Тихомирова Ф. А. Проблеми диференціації і інтеграції наукового знання. Філософія науки: системний аспект. Одеса: Астропринт, 2010. С. 304–359.
4. Уёмов А. И. Системні аспекти філософського знання. Одеса: студія Неогоціант, 2000. 160 с.
5. Цофнас А. Ю. Теорія систем і теорія пізнання. Одеса: АстроПринт, 1999. 308 с.
6. Eagleman D. The brain: the story of you. Edinburgh-London: CANONGATE, 2016. 246 p.
7. Frodeman R. A sense of the whole: toward an understanding of acid mine drainage in the west. Environmental philosophy: from animal rights to radical ecology. 4th ed. NJ.: Pearson education, 2005. P. 335–346.
8. Kuhn T. The structure of scientific revolutions / T. Kuhn / with an introductory essay by Ian Hacking. Fourth edition. Chicago and London: The university of Chicago press, 2012. xlvii + 217 p.
9. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. New-York: Basic books, 1999. 624 p.
10. Markus G. I am not a brain: philosophy of mind for the 21st century / trans. by Christopher Turner. Cambridge: Polity Press, 2017. 244 p.
11. Maturana H. Cognition. *Wahrnehmung und Kommunikation*. Frankfurt: Peter Lang, 1978. P. 29–49.
12. Russell B. History of western philosophy. 3rd new edition. London: Routledge, 2000. 848 p.
13. Wilber K. Sex. Ecology. Spirituality: The spirit of evolution. 2-d ed. Boston & London: Shambhala, 2000. xxv + 852 p.

Поступила в редакцію 11.04.2019

Рецензент д-р мед. наук, проф. А. Н. Стоянов,

дата рецензії 16.04.2019

УДК 101.8

І. А. Чернілевська

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ ЗАБРУДНЕНЬ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ДИСКУРСУ ГЛИБОКОЇ ЕКОЛОГІЇ

Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна

УДК 101.8

І. А. Чернілевська

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ ЗАБРУДНЕНЬ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ДИСКУРСУ ГЛИБОКОЇ ЕКОЛОГІЇ

Одеський державний екологічний університет, Одеса, Україна

У статті здійснюється філософське осмислення антропологічного виміру у використанні технологій очищення навколишнього середовища у дискурсі глибокої екології. Розкриваються деякі антропологічні й онтологічні аспекти природоохоронної діяльності в аспектах філософії техніки.

Ключові слова: антропологія, філософська антропологія, філософія екології, глибока екологія, онтологія техніки, філософія техніки.

THE PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF THE USE OF TECHNOLOGICAL PURPOSE OF ENVIRONMENTAL POLLUTION IN THE CONTEXT OF THE DISCOURSE OF DEEP ECOLOGY*The Odessa State Environmental University, Odessa, Ukraine*

The article deals with the philosophical understanding of the anthropological dimension in the use of technologies of environmental purification in the discourse of deep ecology. Some anthropological and ontological aspects of nature conservation activity in aspects of engineering philosophy are revealed.

Key words: anthropology, philosophical anthropology, philosophy of ecology, deep ecology, ontology of technology, philosophy of technology.

Антропологічний вимір використання технологій очищення забруднень навколишнього середовища як у вузьких, так і широких аспектах пов'язаний з філософським осмисленням онтологічних зв'язків між людиною і технікою, людиною і екосистемою. І, зокрема, відносин між людиною та екосистемою, опосередкованих технікою. Розширення діапазонів буття людини завдяки створенню техніки надає безмежні можливості не тільки щодо пошкодження навколишнього середовища, а й очищення його від пошкоджень різних рівнів.

Техніка розкривається у двобічному вимірі — як фактор підвищення техногенного навантаження й водночас надає великі можливості щодо його зниження. Тому описуючи буття людини у вимірі її співвідношення з буттям навколишнього середовища, можна розкрити логосний, енергійний й субстанціональний виміри щодо актуалізації екологічної свідомості, яка зумовлює онтологізацію природоохоронної діяльності, зокрема за допомогою технічних методів.

У сучасних роботах з філософських проблем екології найчастіше тільки констатується факт екологізації всієї суспільної свідомості та необхідність посилення цього процесу. Так, І. Я. Жибуль писав, що екологізація суспільної свідомості є «настійною, життєвою потребою сьогоdnішнього дня» і сутність її полягає у «внесення екологічного аспекту в усі інші форми (політичну і правову свідомість, мораль, мистецтво, філософія та ін.) і рівні (теоретичне і повсякденне, масова свідомість, ідеологія і суспільна психологія) суспільної свідомості» [1, с. 123–124].

Слід зазначити, що поставлене запитання знаходиться в центрі уваги дослідників багатьох країн світу. І виражається ними у формі співвідношення екології та філософії. Наприклад, Д. Холбрук (США) вказує на зростаючий інтерес екологів до філософії. При цьому він відзначає і ту галузь уваги екологів, вирішення питання якої ними пов'язується з використанням філософії: «Екологи мають тенденцію оцінювати адекватність філософських теорій за тією підтримкою, яку ос-

танні надають цілям інвайронменталізму» [2, с. 257].

Холбрук наводить своє визначення інвайронменталізму. Для нього останній є однією з форм філософського обґрунтування діяльності людей щодо ліквідації забруднень навколишнього середовища, стабілізації демографічних процесів і збереження заповідних територій. Безсумнівно, відмічені Холбруком проблеми є предметними як для екологів, так і філософів. Втім, вони не фіксують значущих аспектів екології: стану природних систем в умовах посилення впливу на них антропогенних чинників, збереження існуючого різноманіття живого і багатьох інших. Та чи розкривається Холбруком те, у чому полягає «адекватність» філософських теорій для розв'язання зазначених ним проблем? Усе це не дозволяє вважати точку зору Холбрука про співвідношення екології та філософії значущою для розв'язання проблеми взаємозв'язку екологічної свідомості та філософії.

У США ідею взаємозв'язку цих форм свідомості більш послідовно розвиває засновник і керівник Інституту соціальної екології в штаті Вермонт М. Букчин. Він вважає, що сучасні екологічні проблеми можна розв'язати на шляху формування загальнолюдського інтересу до нового типу суспільства — екологічного. Створенню такого суспільства може сприяти і філософія, особливо такий її розділ, як діалектика. На його переконання, «тільки діалектика... може вибрати кращий матеріал з нашого світу для того, щоб на його основі побудувати новий світ» [3, с. 155]. Цим «новим світом» є екологічне товариство. У ньому будуть затверджуватися, перш за все, «екологічні форми виробництва», які стануть функціонувати у злагоді з процесами природних екосистем і особливостями окремих біорегіонів, де будуть знаходитися такі виробництва. Та й усе суспільство повинно структуруватися навколо таких природних територій. В екологічному суспільстві буде затверджуватися й екологічна свідомість людей. Таким є кінцевий висновок цитованого автора.

На шляху екологізації матеріального виробництва бачить можливість інтеграції екології та філософії і один з визнаних авторитетів у галузі філософських питань екології В. Хесле (Німеччина). Він вважає, що найважливішим завданням філософії є її звернення до «аналізу сучасної екологічної кризи» і «створення філософії екологічної кризи» [4, с. 9]. На розв'язання цього завдання повинні орієнтуватися, на його переконання, практично всі філософські дисципліни. А результатом їхніх зусиль стане обґрунтована стратегія екологічного виживання людства. Самим же Хесле постулюється важливість переходу суспільства на здійснення нової філософії господарювання. У ній робиться акцент на приматі екологічних сторін соціального розвитку. Але і в цій концепції не фіксується реальний зв'язок екологічної свідомості та філософії.

Поширення проблем природоохоронної діяльності до пробудження екзистенційної свідомості щодо співвідношень людини, техніки та довкілля є антропологічною умовою гармонізації техногенного розвитку. Екзистенційні стимули створення техніки, яка спрямована на очищення навколишнього середовища від забруднень, є дуже ефективними та спроможними створити важливі онтологічні динаміки.

Певне висвітлення цієї проблеми проводиться і в російськомовній науковій та навчальній літературі. У ній має місце вираз «філософія екології». Під такою назвою видається і різного роду література. Але який сенс вкладається її авторами в цю назву? Так, В. А. Кобилянський у спеціальному навчальному посібнику для студентів вишів під назвою «Філософія екології» зазначає, що в центрі уваги його автора є «цілісний розгляд проблем філософії екології» [5, с. 9]. І основну увагу ним було зосереджено на філософсько-методологічному аналізі об'єкта і предмета екології та біосферології, виявленні специфіки та міжпредметних зв'язків цих наукових дисциплін. А ось зворотного впливу зазначених та інших біологічних дисциплін на філософію автором даного посібника не виявляється. Подібне розуміння співвідношення філософії та екології проводиться і в роботі В. Р. Бганба [6, с. 385].

Філософія забезпечує культурі самопізнання, смислові орієнтири людського життя. Справедливо вважається, що істинна філософія є духовною складовою частиною епохи, живою душею культури. Звичайно, соціальні джерела і соціальне значення філософських вчень залежать від соціальних форм, що викликають їх до життя. Хоча всесвітня філософія, по суті, обертається нав-

коло «вічних» проблем. До їхнього числа належить і проблема взаємовідносин Людини і Природи, яка в нинішній переломний момент людської історії набула, на жаль, трагічного звучання. Серед численних соціально значущих проблем, що постали перед народами на порозі третього тисячоліття, головне місце посідає проблема виживання Людства і всього живого на Землі. Людському буттю загрожує самознищення. Ця обставина, як і екологічні, науково-технічні та інші моменти, неодноразово інтерпретувалися мислителями різних світоглядних орієнтацій.

У сучасному світі особливої гостроти набули екологічні проблеми. Екологічна ситуація на початку XXI ст. у всьому світі, а також у багатьох регіонах і країнах продовжувала погіршуватися. Головною причиною загострення екологічних проблем є техногенна діяльність людей, яка викликає несприятливі прояви природних стихій. Фактором, що загострює екологічні проблеми, є також різке збільшення чисельності населення у світі в XX ст., що призвело до посилення тиску на навколишнє природне середовище. Негативно позначається на екологічній ситуації у світі, в регіонах і окремих країнах традиційне споживче ставлення людини і суспільства до природи та ресурсів. Збагачення певних підприємницьких кіл, як і раніше, здійснюється за рахунок природи без належного врахування наслідків для природного середовища проживання людей.

В останні десятиліття особливо катастрофічними для людини і суспільства і для природних систем були такі явища і процеси, як стихійні аномалії у вигляді повеней, засух, пожеж, температурних коливань, ураганів та інших подібних явищ; скорочення площ, займаних лісами, зниження родючості ґрунтів, скорочення біорізноманітності; зменшення життєво важливих природних ресурсів, необхідних для суспільства за багатьма позиціями, зміна деяких географічних показників, таких як озоновий шар, газовий склад атмосфери, радіаційне забруднення. Загострення екологічних проблем поставило під питання безпеку і саме існування людського суспільства, а також його здатність адекватно реагувати на ці загрози і виклики [8].

Людина, як і все живе на Землі, невіддільна від біосфери, яка є необхідним природним чинником її існування. Природа є передумовою і природною основою життєдіяльності людей, причому повноцінна їхня життєдіяльність можлива тільки в адекватних природних умовах. Людина може існувати лише в досить певних і вельми вузьких рамках навколишнього природного середовища,

відповідних біологічних особливостям її організму. Вона відчуває потребу в тому екологічному середовищі, у якому проходила еволюція людства протягом усієї його історії.

Інтенсифікація і зростання обсягів виробництва, зумовлені науково-технічним прогресом й різким збільшенням населення Землі, незважаючи на удосконалення технології та техніки очищення газових викидів і економічні санкції проти підприємств, що забруднюють атмосферу, спричинили збільшення загальної маси викидів шкідливих речовин. Перше місце посідають тут аерозолі — аеродисперсні системи, що складаються з твердих або рідких частинок, зважених у повітряному середовищі. У свою чергу, аерозолі діляться на пил, дим і туман. Сьогодні неможливо вести ефективне виробництво у багатьох галузях промисловості без збитку для навколишнього середовища, зокрема в металургії, гірничій промисловості, виробництві будівельних матеріалів без постійного моніторингу пилогазових викидів в атмосферу.

Виробничий пил є найбільш поширеним шкідливим фактором виробничого середовища. Численні технологічні процеси й операції в промисловості, на транспорті, у сільському господарстві супроводжуються утворенням і виділенням пилу, впливу якого можуть піддаватися великі контингенти людей. Промисловість будівельних матеріалів пов'язана з процесами дроблення, помелу, змішування і транспортування пилоподібної сировини і продукту (цемент, цегла, шамот тощо). У нафтовій та газовій промисловості пил утворюється при бурінні свердловин, проведенні електрозварювальних робіт, при неповному згорянні палива.

У хімічній і нафтохімічній промисловості багато виробництв (наприклад каталізування) також пов'язані з пилоутворенням. У сільському господарстві пил утворюється при розпушуванні ґрунту і внесенні добрива, використанні порошкоподібних пестицидів, очищення зерна і насіння, бавовни, льону та ін. Пил виводить з ладу обладнання, знижує якість продукції, зменшує освітленість виробничих приміщень, може бути причиною професійних захворювань органів дихання, ураження очей і шкіри, гострих та хронічних отруєнь працівників. Деякі види виробничого пилу здатні до самозаймання і навіть вибуху, що дозволяє зараховувати пил не тільки до шкідливих, а й небезпечних виробничих факторів. Тому боротьба з пилом є важливим гігієнічним і соціально-економічним завданням [9].

Потрібно відзначити, що проблеми взаємодії людини, суспільства і природи є традиційними

для філософії протягом усієї історії її існування і розвитку. Філософія завжди відображала проблеми буття людини і природи, прагнучи надати певної гармонії їхній взаємодії на основі духовного осягнення людиною себе і світу природи і, відповідно, натхненної діяльності, спрямованої на перетворення природи.

Філософія досягла багато чого в осмисленні та проясненні екологічних проблем, які існують у сучасному світі: філософи дають узагальнене світоглядне трактування екологічних проблем; у філософії відбувався активний процес вироблення понятійно-категоріального апарату з проблем взаємодії людини, суспільства і природи, екології та, відповідно, формування екологічної форми суспільної свідомості; у філософії разом з наукою та іншими видами духовної діяльності активно здійснюється процес пошуку найбільш ефективних шляхів розв'язання екологічних проблем сучасності. Слід зазначити, що низка досягнень науково-філософської думки заслуговує на особливо високу оцінку, тому що вони мають прямий і досить значний вплив не тільки на свідомість людей, а й на їхню практичну, в тому числі екологічну, діяльність. Це вчення В. І. Вернадського і його послідовників про ноосферу, у якому запропонований шлях досягнення гармонії між людиною, суспільством і природою, і на цій основі розв'язання екологічних проблем. У цьому вченні головним фактором, що гармонізує відносини між суспільством і природою, виділена розумна діяльність суспільної людини, здатна надати природному середовищу її проживання стабільності та розумних форм буття і розвитку [10].

Однак при всій важливості та значущості результатів науково-філософської діяльності з проблем екології досягти явно недостатньо. В. І. Вернадський зазначав, що людство в цілому являє собою потужну силу, «перед його думкою і працею виникає проблема про перетворення біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого». Необхідність узгодження відносин суспільства і природи сьогодні цілком усвідомлена, існує усвідомлення також і того, що людство в розв'язанні екологічних проблем має чинити як єдине ціле і в цьому напрямку здійснюється певна діяльність. Однак у цілому екологічні проблеми на практиці поки ефективно не розв'язуються. Об'єднання зусиль у цій галузі відбувається повільно. Узгоджених дій недостатньо [11; 12].

Соціальна філософія, вивчаючи причини деградації довкілля людства й заходи щодо його захисту і вдосконалення, сприяє розширенню

сфери свободи людини шляхом створення більш гуманних відносин як до природи, так і до інших людей. Філософська думка бере участь у формуванні екогуманізму в свідомості та поведінці людини і різних соціальних верств. Від поширення екогуманізму в суспільстві значною мірою залежить формування відносин людини і суспільства до природи, а отже, і підходи до розв'язання екологічних проблем [13].

Ставлення людини до природи завжди опосередковується суспільними відносинами і структурами, перш за все політичною системою і виробничими відносинами. Тому філософська думка, прояснюючи сутність взаємодії суспільства і природи, екологічних проблем, повинна надавати свій орієнтуючий, світоглядний вплив не тільки на окремих індивідів, а й на прийняття в суспільстві думки, цінності, норми, установки на духовну культуру в цілому. Будь-яка соціальна система повинна знаходитися в гармонії з природним середовищем, а свої кошти праці та способи використання природи, своє виробництво і споживання пристосувати до природних умов. До природних умов вона повинна пристосувати і свій спосіб життя і свою популяцію, включаючи чисельність населення [14].

Сьогодні загроза довіллю набула не тільки глобального характеру, а створила передкризову ситуацію, яка може за певних умов перерости в стан кризи і стане небезпечною для людини та світової спільноти в цілому. Отже, ситуацію необхідно кардинально змінювати. І філософія у розв'язанні цього завдання може відіграти досить важливу роль.

Багато мислителів причину екологічних лих бачать у самій людині, в її здатності створювати і застосовувати технології, що знищують життя в природі; в її надмірному прагненні до споживачтва і збагачення за рахунок природи, в її традиційній позиції власника, царя природи. Це і стереотипи мислення і поведінки необхідно міняти. Людина не цар природи, вона залежить від природних ресурсів, від стану біосфери. Ресурси природи не нескінченні, а кінцеві, і багато які з них близькі до вичерпання. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого: і до природи, і до людини, і до збереження природних ресурсів, переробляти відходи — це завдання, які сьогодні є першочерговими. Збереження біосфери — необхідна умова виживання людства. Екологічно стійким розвитком людства є такий розвиток, який забезпечує задоволення потреб людей нині, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Сьогодні настав такий період розвитку, коли забезпечення безпеки людства є навіть більш важливим, ніж подальший технічний прогрес. Пріоритетним напрямом виявляється не подальше нарощування виробництва, а забезпечення його екологічності, реконструкція з урахуванням екологічних наслідків її здійснення. Необхідно забезпечити перехід до більш природного, менш споживчого способу життя і до екотехнічного типу економіки, що враховує потребу відновлення і збереження природи. Звідси випливає відповідальність філософів і нові завдання перед ними в духовному осягненні проблем взаємодії людини, суспільства і природи, в певній стратегії їхнього розв'язання.

Головне завдання — осмислення моделі майбутнього устрою суспільства як еколого-інформаційної цивілізації, здатної до гармонізації відносин із природним середовищем. Це, без перебільшення, центральне, стратегічне завдання на подальшу перспективу, що стоїть перед філософською думкою. Інше найважливіше завдання — періорієнтація суспільства із споживачького ставлення до природи на відносини, засновані на відповідальній коеволюції, здатні гармонізувати систему «суспільство–природа». Розвиток екологічно орієнтованої економіки — найважливіша умова переходу суспільства на шлях гармонізації системи «суспільство–природа» і стабілізації екологічної ситуації у світі, в регіонах і окремих країнах.

Оскільки головна причина виникнення екологічних проблем надходить від самої людини, отже, потребує змін і сама людина і перш за все її духовність. Потребує вивчення духовний потенціал людини і суспільства у розв'язанні складних екологічних проблем, що постають перед світовою спільнотою.

Нарешті, потребує захисту і природа самої людини. Одна з найнебезпечніших сучасних загроз полягає в тому, що наростають негативні зміни в генетичній основі людини, у тому числі під впливом несприятливих природних умов, а також внаслідок вживання різних шкідливих речовин, що викликають ці зміни. У виробленні підходів до розв'язання цих завдань філософи можуть і повинні брати найактивнішу участь для блага людини і людства.

Філософське розкриття екзистенційної антропології у контексті природоохоронної діяльності у логосному, енергійному та субстанційному вимірах створює справжню основу щодо стимулювання процесу поширення онтологізації техніки в напрямку видалення забруднень у навколишньому середовищі.

Ключові слова: антропологія, філософська антропологія, філософія екології, глибока екологія, онтологія техніки, філософія техніки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жибуль И. Я. Экологические потребности: сущность, динамика, перспективы. Минск, 1991.
2. Холбрук Д. «Глубокая экология»: факт, ценность или идеология? *Мировоззренческие структуры в научном познании*. Минск, 1993.
3. Букчин М. Реконструкция общества: на пути к зеленому будущему. Нижний Новгород, 1996.
4. Кобылянский В. А. Философия экологии: общая теория экологии, геоэкология, биоэкология. Москва, 2003.
5. Бганба В. Р. Философия. Экология. Ноосфера. Москва, 2003.
6. Гирусов Э. В. Экофилософия и проблемы формирования социальной экологии. *Современные философские проблемы естественных, технических и социально-гуманитарных наук*. Москва, 2006.
7. Чижов П. Г. Философия и экологические проблемы. *Вызовы современности и философия: материалы «Круглого стола», посвященного Дню философии ЮНЕСКО*. Кыргызско-Российский Славянский университет; под общ. ред. И. И. Ивановой. Бишкек, 2004. С. 97–102.
8. Вышеславцев Б. П. Кризис индустриальной культуры. Нью-Йорк, 1953. 350 с.
9. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва, 1989.
10. Карако П. С. Философия и методология науки: В. И. Вернадский. Учение о биосфере и ноосфере. Минск, 2008.
11. Хулль Э. Экофилософия природы. Философия природы сегодня. Москва, 2009.
12. Сахроков В. А., Шилин К. И. Экофилософия культуры ислама. Москва, 2001.
13. Горелов А. А. Основы философии. Москва, 2004.
14. Лисеев И. К. Природа в современном философском дискурсе. Философия природы сегодня. Москва, 2009.

Надійшла до редакції 03.05.2019

Рецензент д-р філософ. наук, проф. В. Б. Ханжи,
дата рецензії 06.05.2019

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

ОБ'ЄКТ І ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО АФІНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Даниленко Д. В.

*Національний університет
«Одеська морська академія», Одеса, Україна*

Відповідно до поширеної в юридичній літературі точки зору, загальною і єдиною підставою юридичної відповідальності є наявність складу правопорушення. До складу правопорушення входять об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Об'єктивну сторону цивільного правопорушення утворюють у сукупності три елементи:

- 1) шкода, заподіяна правопорушенням;
- 2) протиправність поведінки правопорушника;
- 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою [1, с. 108].

Визначимося зі змістом об'єкта й об'єктивної сторони правопорушення відповідно до Афінської конференції про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р. (Афінська конвенція).

Шкода під час перевезення багажу морем може бути завдана багажу, який у цьому разі буде об'єктом правопорушення. В Афінській конвенції термін «багаж» означає «будь-який

предмет або автомашину, що перевозиться перевізником за договором перевезення...» (ч. 5, ст. 1). У п. п. а) і б) ч. 5, ст. 1 також перераховані винятки з вищенаведеного правила, нею як багаж визначаються також речі або автомашини, що перевозяться за договором фрахтування, коносаментом або іншим договором, і живі тварини [2]. Вважаємо недоречним введення в текст Конвенції цих винятків, бо живі тварини ніяк не можуть бути сплутані з «будь-яким предметом або автомашиною», також є незрозумілим, чому «автомашина» — це те, що слід вважати «предметом» тільки у зв'язку зі спеціальною вказівкою. Водночас відсутня вказівка на те, як кваліфікувати, наприклад, автомобіль з причепом: як два місця багажу (два предмети) або одне місце багажу (один предмет)?

Багаж в Афінській конвенції визначається як каютний багаж та інший багаж, що не є каютним. Термін «каютний багаж» означає багаж, який знаходиться в каюті пасажира або іншим чином — у його володінні, під його охороною або контролем. За винятком випадків застосування п. 8 цієї статті і ст. 8, каютний багаж включає багаж, який пасажир має у своїй автомашині або на ній (ч. 6, ст. 1). Зі змісту тексту п. п. з ч. 8, ст. 1 Афінської конвенції можна дійти висновку про те, що існує ще й «інший багаж, що не є каютним» (“other luggage which is not cabin luggage”). Слід зазначити і такий вид «багажу», як